

Archeologienota Ruien Molenstraat uitbreiding

Programma van Maatregelen

Bert ACKE en Maarten BRACKE

11-3-2021

1. Gemotiveerd advies

De archeologienota kadert in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen te Kluisbergen Molenstraat (provincie Oost-Vlaanderen), gelegen buiten woon- of recreatiegebied en waarbij de totale oppervlakte van bodemingrepen groter is dan 5000m², dient de initiatiefnemer een archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag. De archeologienota dient opgemaakt te worden onder supervisie van een erkend archeoloog.

Deze archeologienota is een herwerking van de reeds in akte genomen archeologienota <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/17387>. In deze archeologienota werd voorzien in een verder vooronderzoek door middel van landschappelijke boringen en proefsleuven, in uitgesteld traject. Dit uitgesteld verder vooronderzoek is in februari 2021 uitgevoerd, de resultaten zijn in een nota neergeschreven. Deze nota is echter op dit moment (11/03/2021) nog niet in akte genomen. Bij het verder vooronderzoek werd geen archeologische site aangetroffen en er wordt in de nota een vrijgave geadviseerd. Omdat de bouwplannen uit de initiële archeologienota niet langer overeenkomen met de geplande werken, wordt een nieuwe archeologienota opgesteld. Er zullen bijkomende grondwerken gebeuren op een gedeelte binnen het plangebied, deze werken waren niet voorzien in de initiële archeologienota. In de huidige archeologienota wordt de beschrijving van de geplande werken uitgebreid met deze bijkomende grondwerken. Ook wordt het advies aangepast, rekening houdend met het reeds uitgevoerde verder vooronderzoek.

Het terrein, 37 602m² groot, heeft een onregelmatige vorm en grenst in het zuiden aan de Molenstraat en in het noorden aan de Dorpbeek en de Molenbeek. Het plangebied is onbebouwd en grotendeels in gebruik als landbouwgrond, met in het noordwesten een beboste zone. Het terrein wordt centraal van zuidoost naar noordwest eveneens doorsneden door de Molenbeek, die de grens vormt tussen de percelen 152G in het westen en 89A in het oosten. Daarnaast wordt het plangebied ondergronds van noordoost naar zuidwest doorkruist door een NATO-pijpleiding (zie figuren 3, 4, 5 voor ligging van de leiding).

Het plangebied bevindt zich in het noordoosten van het grondgebied van Ruien (percelen 152G en 801D) en in het uiterste westen van het grondgebied van Berchem (perceel 89A), ca. 1750m ten noordoosten van de kleine dorpskern van Ruien en ca. 750m ten westen van de kern van Berchem. In 1737 werd Ruien als onafhankelijke parochie opgericht, na afscheiding van Berchem. Het plangebied wast steeds gelegen buiten beide dorpskernen. Op de Villaretkaart uit 1745-1748 is de Molenstraat reeds afgebeeld, genoemd naar de molen die iets ten oosten van het plangebied is gelegen. Deze molen gaf ook zijn naam aan de Molenbeek die door en langs het plangebied stroomt. De rest van het terrein is onbebouwd en vermoedelijk in gebruik als landbouwgrond. Ten westen van de Molenbeek wordt ook een waterloop aangeduid, maar deze lijkt niet volledig overeen te komen met de loop van de huidige Dorpbeek. Een gelijkaardige situatie is te zien op de Ferrariskaart van ca. 1777: onbebouwde landbouwgrond ten zuiden van de meersen van de Schelde en ten noorden van de Molenstraat, met de Molenbeek die doorheen het terrein loopt en een bijloop die vanuit het westen komt en centraal op het terrein in de Molenbeek uitmondt. Op de kaarten van midden 19de eeuw is deze bijloop niet meer als dusdanig weergegeven (op latere topografische kaarten dan weer wel), maar vervangen door een grotere 'gracht' die ten noorden van het plangebied loopt –

vermoedelijk is deze intentioneel gegraven om de natte meersgronden te ontwateren. Deze waterloop staat gekend als de Rijtgracht en wordt ook nog op de topografische kaart van 1910 aangeduid. Het terrein blijft al die tijd onbebouwd en in gebruik als landbouwgrond. Na midden 20ste eeuw verandert de situatie rond het plangebied drastisch, door de bouw in 1958 van de elektriciteitscentrale ten westen. Vermoedelijk rond dat moment worden ook de gronden ten noorden van het plangebied aanzienlijk gewijzigd: de Rijtgracht verdwijnt, er worden een aantal grote vijvers uitgegraven en de Dorpbeek wordt aangelegd, iets ten zuiden van de Rijtgracht. Deze situatie is reeds te zien op de luchtfoto van 1971, maar voor wat het plangebied betreft zijn er tot op heden geen grote wijzigingen te herkennen. Een aantal percelen rondom het plangebied worden bebouwd in de loop van de 20ste eeuw, maar het plangebied bleef steeds in gebruik als landbouwgrond. Mogelijk heeft er in het noordwesten wel enige bodemverstoring plaatsgevonden bij de aanleg van de Dorpbeek.

Het grondgebied van Kluisbergen wordt gekenmerkt door enerzijds de Schelde en diens alluviale vallei in het noorden, en de oost-west georiënteerde heuvelrug die zijn naam gaf aan de gemeente in het zuiden. Vanaf deze heuvelrug wateren diverse kleine beken, zoals de Molenbeek, af naar de Schelde. De Schelde bevindt zich zo'n 500m ten noorden van het terrein. Op het digitale hoogtemodel is te zien dat het plangebied gelegen is op het westelijke uiteinde van een smalle zuidwest-noordoost georiënteerde hogere opduiking in de Scheldevallei, met ten zuiden ervan de vallei van de Molenbeek. Op siteniveau stijgt het maaiveld van noord naar zuid, van ca. +12,10m TAW naar +13,70m TAW op het hoogste niveau. Bodemkundig kunnen er in het noorden van het plangebied (matig) natte licht zandleembodems tot lemig zandbodems zonder profiel verwachten worden, centraal en naar het zuiden worden de gronden droger. Daar worden matig droge licht zandleembodems met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont verwacht, en (matig) droge lemig zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont.

Het plangebied is gelegen in een archeologisch rijke omgeving. De combinatie van een belangrijke waterloop en een nabijgelegen hoge heuvelrug heeft sinds vanouds een grote aantrekkingskracht uitgeoefend op de mens. Beide landschapstypes kennen elk een eigen fauna- en flora-aanbod, waardoor dit een erg gegeerde locatie was voor menselijke aanwezigheid. Daarnaast is de Schelde van oudsher een belangrijke handelsas. Bijkomend biedt de nabijheid van een natuurlijke waterbron en een hoge heuveltop een duidelijk strategisch voordeel. Dit vertaalt zich ook in de aanwezigheid van enkele belangrijke archeologische sites in de omgeving van het plangebied. Daarnaast moet rekening gehouden worden met de specifieke ligging van het terrein, op de westelijke rand van een hogere opduiking in de Scheldevallei. Recent werd een bijzondere mesolithische site onderzocht zo'n 500m ten noorden aan de Schelde, die afgedekt werd door veen waarin o.a. restanten van een Romeinse weg werden aangetroffen. Deze Romeinse resten waren dan weer afgedekt door alluviale klei. Vlak bij deze site werd eerder een Romeinse baanpost opgegraven, een *statio*, een stopplaats voor staatspostdienst (mogelijk inzamel- en verdeelcentrum van graan). Dit was eerst een houtbouw en nadien een steenbouw, waarna de site in de vroege middeleeuwen werd gebruikt voor bewoning en begraving. Bij deze Romeinse site hoort eveneens een havenkom langs de Schelde. Maar ook buiten de alluviale Scheldevallei was er in het verleden bewoning, dit werd o.a. aangetoond bij een opgraving op de site Rosalinde op enige afstand ten zuidwesten van het plangebied. Hier werden een haard en vuurstenen werktuigen van jager-verzamelaars uit de laatste ijstijd opgegraven (13.000 jaar geleden), alsook gebouwplattegronden uit de late ijzertijd, de Romeinse periode en de vroege

middeleeuwen. Ook werden verschillende Romeinse graven teruggevonden. Een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op een terrein iets ten oosten van het plangebied, gelegen op dezelfde opduiking in de Scheldevallei, leverde onder meer sporen en vondsten op uit de late ijzertijd/Romeinse periode. In de dorpskern van Berchem werd reeds diverse Romeinse vondsten en sporen aangetroffen, waaronder een deel van een Romeinse weg. Op basis van deze gegevens kan aan het plangebied een hoge archeologische waarde worden toegekend, zowel voor potentieel in situ bewaarde steentijd artefactensites, als voor sites met grondsporen uit vooral de metaaltijden, de Romeinse periode en de vroege middeleeuwen.

Op het grootste deel van het terrein werd recent een landschappelijk booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. De hoge archeologische verwachting diende hierbij naar beneden te worden bijgesteld. Het terrein heeft een laag potentieel voor in situ bewaring van steentijdartefacten. Bij het proefsleuvenonderzoek werden 12 sleuven aangelegd verspreid over het terrein. De afgraving tot op het archeologische niveau was 40 tot 70cm diep. Hoe meer naar het noorden, hoe dieper het archeologisch niveau zich bevindt. In totaal werden 12 sporen geregistreerd, waarvan 5 natuurlijke sporen. De overige sporen behoren tot een vroegmoderne, ondiep bewaarde perceelsgracht; één recent spoor; een loopgraaf vermoedelijk uit de Tweede Wereldoorlog, die de oriëntatie volgt van de alluviale vlakte van de Schelde; één bomkrater nabij de loopgraaf. Er werden geen vondsten gerecupereerd. Verder archeologisch onderzoek leek niet aangewezen en er werd een vrijgave geadviseerd.

Het noordelijke deel van het plangebied wordt ingericht als een bufferzone voor het overvloedige oppervlaktewater afkomstig van de nabijgelegen waterlopen. Hiertoe worden de gronden ten noorden van de NATO-pijpleiding afgegraven tot een niveau van +12,10m TAW. Deze archeologienota heeft betrekking op fase 2 van deze graafwerken; fase 1 was opgenomen in een eerdere aanvraag voor omgevingsvergunning, die onder de oppervlaktecriteria bleef om een archeologienota te noodzaken. De graafwerken voor de 2de fase betreffen:

- een zone van 9150m² ten westen van de Molenbeek; deze zone werd dus reeds archeologisch onderzocht.
- ten noorden van deze zone: een zone van 3470m² ; deze zone wordt extra toegevoegd aan de geplande werken in vergelijking met de initiële archeologienota, hier gebeurde dus nog geen archeologisch onderzoek.
- een zone van 4900m² ten oosten van de Molenbeek deze zone werd dus reeds archeologisch onderzocht.

In de noordwestelijke hoek van het plangebied zullen voorafgaand de graafwerken enkele bomen gerooid worden. In de bijkomende zone van 3470m² bedraagt de afgraving 10 tot maximaal 50cm. In de andere zones bedragen de uit te graven volumes 10 314m³ (west) en 4 245m³ (oost), wat betekent dat de gemiddelde diepte van de graafwerken iets meer dan 1m bedraagt in de westelijke zone en iets minder dan 1m in de oostelijke zone.

Hoewel op basis van de landschappelijke, historische en archeologische gegeven initieel een hoge archeologische verwachting werd gegeven aan het plangebied, diende deze op basis van het uitgevoerde archeologische onderzoek naar beneden te worden bijgesteld. De onderzoekszones hebben een lage archeologische waarde en herbergen geen archeologische site. Deze situatie kan

doorgetrokken worden naar het noordelijke deel van 3470m² dat nog niet werd onderzocht. Er zijn geen redenen om aan te nemen dat de archeologische waarde van dit deel van het plangebied groter is dan de reeds onderzochte delen van het terrein. De geplande werken grijpen hier tussen 10 en 50cm diep in in de bodem, terwijl het sleuvenonderzoek heeft aangetoond dat het archeologisch niveau zich 40 tot 70cm diep bevindt (in het noordelijke deel van het terrein gaat het eerder naar die 70cm). Dit betekent dat maar een beperkt deel van de geplande werken in deze noordelijke deelzone een impact zal hebben op het bodemarchief. Deze beperkte impact, samen met de lage archeologische verwachting, én rekening houdend met het reeds uitgevoerde archeologische onderzoek, laten toe te besluiten dat in het kader van de geplande werken geen verder vooronderzoek wordt geadviseerd op het plangebied.

Er dient dus geen programma van maatregelen voor verder archeologisch onderzoek opgesteld te worden. Wel wordt gewezen op de wettelijke verplichting om bij aantreffen van archeologisch sporen/vondsten tijdens werken, dit te melden aan Onroerend Erfgoed¹.

¹ Zie artikel 5.1.4. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 5.1. van het Onroerenderfgoedbesluit.